
УДК 811.161.2:81'367

Микола Степаненко

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, м. Полтава

«ТА ІН.», «І Т. ІН.»...

(граматична нотатка до розлогої теми)

Світлій пам'яті мого незабутнього вчителя **Арнольда Панасовича Грищенка** присвячую

Аналізуючи структуру ... речення в сучасній українській літературній мові, ми, як правило, абстрагуємося від конкретного змісту кожного речення, тобто від конкретного в кожному випадку зв'язку речення з дійсністю, і розглядаємо його насамперед як речення-приклад, якому властиві ті або інші закономірності граматичної будови, що впливають із сучасного стану української літературної мови.

Арнольд ГРИЩЕНКО [8: 117]

*Статтю присвячено граматичному аналізу активно вживаних у сучасній українській мові виразів **та ін.** (та інше, та інші), **і (ї) ін.** (і [ї] інше, і [ї] інші), **і т. ін.** (і таке інше, і такі інші), **і под.** (і подібне), **і т. п.** (і таке подібне), **і т. д.** (і так далі) і незмінюваного слова **тощо**. Установлено синтаксичну зону (просте ускладнене речення, складне речення, парцельовані конструкції), синтаксичні функції (головний, другорядний однорідний член речення, предикативна частина складного речення, відносно самостійна комунікативна одиниця) цих мовних одиниць. Схарактеризовано їхню лексико-семантичну, фразеологічну структуру, частиномовну належність, субститутивні властивості, амплітуду системних корелятивних зв'язків, лексико-семантичну селекційність.*

Ключові слова: вирази **та ін.** (та інше, та інші), **і (ї) ін.** (і [ї] інше, і [ї] інші), **і т. ін.** (і таке інше, і такі інші), **і под.** (і подібне), **і т. п.** (і тому подібне, і таке подібне), незмінюване слово **тощо**; субститут; однорідний член речення; предикативна частина складного речення; парцелят; прономінатив; займенникове слово; займенниковий іменник; займенниковий прислівник.

© М.І. СТЕПАНЕНКО, 2016

Опублікованій у збірникові «Культура слова» науковій розвідці «Та ін.» її автор, Павло Гриценко, дає іншу назву — «Нотатка до розлогої теми» [5: 101]. У цьому дослідженні лаконічний вислів *та ін.* проінтерпретовано, з одного боку, як дискурсивний текстотвірний елемент, з іншого боку, як рельєфний штрих, «здатний вияскравлювати мовну і соціокультурну ситуацію відповідного часу» [5: 106]. Основний акцент зроблено на тому, що вираз *та ін.* через різні причини екстралінгвального характеру перебрав на себе функцію ситуативного субститута антропоніма, говорити про який у ту чи ту історичну добу було небажано або навіть заборонено. Ідеться про цілеспрямоване табування, утаємничення особи, згадування якої у зв'язку з певними політичними обставинами «могло мати небажані наслідки для автора та його праці» або навіть «спрокувати заборону видання, вилучення друкованих видань з бібліотек, а за умови неможливості вилучення таких видань діяли циркуляри щодо «вимазування, вичищення» небажаних імен у виданнях, які залишали у фондах бібліотек» [5: 103]. Ці метаморфози «стають зрозумілими, можуть бути пояснені лише у контексті відповідної епохи, оскільки вони є знаками і маркерами цієї епохи» [5: 106].

До типових текстів із *та ін.* належить також бібліографічний опис наукових праць, «уміщуваний у кінці видань, у тих випадках, коли авторство належить не одній-двом особам» [5: 101]. Таке вживання розглядуваного виразу хоч і відповідає бібліографічним стандартам, однак має і свій негатив: поза книжкою з бібліографічних описів *та ін.*, повторимо вслід за Павлом Гриценком, уже «не можна «семантизувати», ідентифікувати з авторським чи редакторським колективом, для цього необхідно брати до рук саму книжку. За таких умов годі довідатися, хто створив фундаментальну багатотомну працю, якщо на шляху пошуку постають лише одне прізвище-репрезентант великого колективу авторів і всемогутнє *та ін.* І веде це *та ін.* (відповідно до затверджених стандартів!) у нетрі забуття імен і постатей неназваних осіб чи наукових колективів, мимоволі стверджуючи різноранговість співавторів і різновеликість їхнього внеску у створення праці» [5: 102].

Окреслення лінгвістичного статусу, функційного простору слова *тощо*, «формул» на зразок *та ін.* [Там само], або, за іншим визначенням, «умовних (графічних) скорочень відповідних слів і словосполучень» [12: 5] чи «загальноприйнятих графічних скорочень» [11: 4], або, ще за іншим дефінуванням, «елементів типу і так далі (і т. д.); і таке інше (і т. ін.); і таке подібне (і т. п.), і подібне (і под.)» [7: 48] — одне з дискусійних, нерозв'язаних питань і справді розлогої та, що є особливо важливим, зовсім не простої теми. Отже, *об'єктом* пропонованого дослідження є використувані після переліку вирази *та ін.* (= *та інше*, *та інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше*, *і такі інші*) й чинні в сучасній українській мові їхні функційні еквіваленти та відповідники, а *метою* — установлення частиномовної належності, синтаксичної зони вживання цих мовних одиниць, з'ясування амплітуди симетрійно-асиметрійних зв'язків, які існують між ними.

Парадигму словесних формул, що виконують функцію субститута в реченні або синтаксичному утворенні, яке виходить за його межі, репрезентують такі компоненти: *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне, і тому подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*). Вони значеннєво і граматично корелюють між собою, а також із ще одним конституентом — незмінюваним словом *тощо* й покликані передавати передусім неповноту, можливість продовження однорідних членів у простому ускладненому реченні або однотипних предикативних частин у складному реченні: *Для позначення складних логічних зв'язків використовуються багатослівні сполучники типу відповідно до того, у зв'язку з тим та ін.* (Українське ділове мовлення); *Питання, що пов'язані з масовими комунікаціями, їх впливом на соціальний розвиток сучасного індивіда, можливостями та ризиками існування особистості в інформативному соціумі, вивчають Т. Алексеєнко, Г. Лактіонова, А. Мудрик, А. Рижанова й ін.* (Н. Максимовська); *Це було жахливо — чекання бійки, напевне, з сокирами і т. ін.* (В. Сосюра); *Однокорінні прикметники та дієприкметники, що вирізняються лише префіксами, скорочуються однаково: карпатський — карпат., закарпатський — закарпат., прикарпатський — прикарпат. і под.* (М. Зубков); *Той, хто і цього не має за душею, вдається до вишукування різних побутових дрібниць у житті поета, а то й вигадок, всіляких сюжетів про його взаємовідносини, ставлення до когось і т. п.* (Г. Суховершко); *Думаю, що Дмитрові можна було б почитати і прозу Генріха Гейне — «Романтичну школу», «Історію релігії і філософії в Німеччині» і т. д.* (В. Стус); *На всі голоси дзвонили сталеві тарілки на осях, перегукувався скот з усіх кінців ярмарку ... тощо* (Ю. Яновський).

Умовні скорочення аналізованої парадигми утворюються усіченням перших букв словосполучення або першої букви одного слова й перших двох/трьох букв з обов'язковим закінченням на приголосний другого слова, яке додається до препозитивного сурядного єднального сполучника *і (й)* або його функційного еквівалента — сполучника сурядності *та*. Нормативним і продуктивним для описуваних мовних утворень є вживання в повній формі, яку можна вважати їхнім формальним еквівалентом. Пор. подані вище приклади з такими: *У Раді перерва, бо ніяк не домовляться про Кривий Ріг та інше* (Українська правда); *Ішла й думала: окремі двері, окремі кухні, окремі ванни... й таке інше...* (Остап Вишня); *Його [жеребчика] Йошка годував окремо і не шкодував вівса, бо думалося викохати для парадних виїздів десь у гості, на базари і таке інше* (Г. Тютюнник); *Але при чому ж тут сонцеїсти, Рудольф Штор і тому подібне?* (В. Винниченко); *Мені згадалося недавня з ним розмова — звинувачував у грабіжництві, буцімто мені відрахують частину його окладу і тому подібне...* (Р. Іваничук); *Індіанці говорили їм: «Ну що?» і таке подібне* (Д.М. Баррі, перекл. укр. мовою); *Отак і запиши, запишіть Сергеев, «вірно» і так далі...* (І. Багрянний); *О, в мене тема особлива: про кохання, «Любовь — не вздохи на скамейке...» Чули? Ну і так далі* (О. Гончар); *Важкі роки пройшли над нами, і приємно тепер варити чудову сталь і згадувати наших бійців, а то ніколи було й умитися, і ми*

вирішили з Адаменком вибити до ночі цілу сотню гетьманської варти у донбасівському низинному селі, поквитатися з паном гетьманом білогвардійської держави за наше невиплаконе горе, на білий терор відповісти як слід **і так далі** (Ю. Яновський); [Пошлю і попрошу подати якийсь знак, бо так далі жити не можна.] **І так далі і тому подібне** ... (О. Довженко).

Уже було відзначено, що аналізовані вирази «не завжди ідентичні, їх добір, контексти використання залежать від різноманітних чинників», з-поміж яких і така важлива стилістична настанова, як уникнення невмотивованого, небажаного повтору на короткому текстовому масиві: *Навіть посилки матері слав: калоші, матерійку на піджачок тощо. Слюсарював, їздив на машинах, майстрував і т. ін.* (Гр. Тютюнник). Досліджувані одиниці зближує насамперед те, що вони завжди займають у контексті постпозицію, тобто вживаються в кінці переліку чого-небудь, сигналізуючи цим самим про неповноту чи гіпотетичну можливість продовження переліку, найчастіше створюючи враження, «ніби для автора (отже, і для реципієнта, що сприймає його текст) не важливо, хто (чи що) стоїть за таким скороченням, не цікавить увесь ряд об'єктів, неповноту якого підкреслюють ці спеціальні елементи тексту» [Там само]. Подібність виявлено і в тому, що загальноприйняті графічні скорочення та їхні формальні еквіваленти, як і незмінюване слово *тощо*, не мають жорстких обмежень стосовно сфери вживання, тобто характерні для всіх стилів сучасної української мови: *Синтез — метод наукового дослідження предметів, явищ і т. ін. в цілісності, єдності та взаємозв'язку їх частин* (Сучасний тлумачний словник української мови); *В українському словниковому складі можна виділити запозичені елементи і з неслов'янських мов — з грецької, латинської, тюркської, західноєвропейських мов та ін.* (Сучасна українська літературна мова); *[Характеристика — це документ, у якому дається оцінка ділових і моральних якостей працівника.] Є характеристики виробничі, атестаційні, для вступу до навчального закладу та ін.* (Українське ділове мовлення); *Не варто закінчувати телефонну розмову вставними словами, крилатими виразами тощо* (Українське ділове мовлення); — *Ви думаєте, що ми, націоналісти, буржуї, шпики, не знаємо марксизму і т. д., — сказав мені був якось у Львові один громадянин* (О. Довженко); *Коли весною вперше бачать гусей диких, журавлів, ластівку й ін., то підкидають до них, що під руку попаде: солову, грудку землі, шапку з голови й ін., і говорять: «Гуси, гуси, вам на кубло, а нам на тепло!»* (І. Огієнко). Принагідно зауважимо, що в книжних стилях скорочений запис слів і словосполучень використовують для ущільнення обсягу тексту й подання найповнішої інформації, для дотримання вимог лаконічного, максимально стислого письма. До системи скорочень, яку розробив і рекомендував чинний від 1998 р. Держстандарт України, увійшли такі: *і т. д.* (= *і так далі*), *і т. ін.* (= *і таке інше*), *та ін.* (= *та інші*) [9: 13, 23].

Важливо наголосити, що донедавна функційно активне загальноприйняте графічне скорочення *і т. п.* (= *і тому подібне*), яке є буквральним перекладом російськомовного графічного скорочення *и т. п.* (= *и*

тому подібное) [11: 166]), звузило сферу свого вживання, внаслідок чого зросла продуктивність власне українських усталених одиниць, передусім *і т. п.* (= *і таке подібне*), а також *та ін.* (= *та інше*), *і т. ін.* (= *і таке інше*), і незмінюваного слова *тощо*.

Вирази *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*) постають як функційні еквіваленти, використання яких мотивоване хіба що евфонічними потребами або намаганням не допустити небажаного повтору. Між ними існує зв'язок, який характерний для сурядних єднальних сполучників *та, і (й)*, що є виразниками єднальних семантико-синтаксичних відношень: на сучасному етапі розвитку української мови вищим ступенем продуктивності вирізняється сполучник *та*, що «має вужче значення» [10: 307] й успішно конкурує зі сполучником *і (й)* [4: 76–80, 82–86, 217–219]). Найближчим відповідником цих структур слід уважати мовну одиницю *і под.* (= *і подібне*), що прозоро передає значення 'схожість із ким-, чим-небудь': *Завдяки семантиці сполучників як, ніби, наче, немов і под. есплікується (стає явним) те, що приховане в метафорі* (Н. Сидяченко); *«Не-частиномовний» характер прийменників, сполучників і под. стверджується представниками різних лінгвістичних шкіл і напрямків...* (І. Вихованець).

Дещо інший семантичний опис притаманний виразу *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*). Уведений до його складу атрибутивний модифікатор *такий* уможлиблює експліцитну реалізацію значення 'яка-небудь повторювана дія, ознака, властивість', 'яскраво виражена подібність до чогось, когось': *Чи закоханий він у неї, цього я не знаю, але вона аж ніяк не заслуговує бути предметом материнського розпачу і т. ін.* (О. Іваненко); *Після різдвяних канікул моя наука кінчилася — я провалився з чотирьох предметів і взагалі не "виявив старанності" й т. ін.* (М. Хвильовий). Найближчим відповідником *і т. ін.* (= *і таке інше*) є структури із сурядним сполучником *і (й)*, атрибутивно вживаним займенниковим прикметником *таке* і субстантивованим ад'єктивом *подібне*. Специфіка останніх полягає в тому, що вони поруч із семантикою 'саме те, про що йшлося або мовиться' послідовніше реперезентують значення 'спільність із чим-небудь', 'схожість на щось': *Павлуша прочитав усе підряд — дурні вірші, — Мила роза, Мила цвет, Мила розовий букет... — і таке подібне* (А. Головка); *Отож я став рано подвійним сиротою, а що статків опікуни мої мали небагато, та й не був я їхній кровний, то їхню землю захопив собі сотник, отож я опинився у світі цілком позбавлений уз, якими людина із ним в'яжеться: родина, майно, хата, могили предків, сімейні хроніки і таке подібне — все те для мене не існувало, отже, я був у цьому світі істотою бездахою та безрідною, що, може, й спричинилося до того, що я став людиною, як то кажуть, не від світу* (В. Шевчук).

Функцію субститута-відповідника проаналізованих вище умовних скорочень і їхніх формальних еквівалентів регулярно виконує вираз *і т. д.* (= *і так далі*), який завдяки збереженню семантичного зв'язку з прислівниками *так* і *далі*, що слугують базою для його творення, чітко актуалізує

семантику 'продовження розпочатого подібно до того, як було сказано раніше': *Окрім числівників один, другий, прономіналізуватися можуть третій, четвертий і т. д., якщо вони в контексті нашаровуються один на одного* (В. Ожоган); *[Чим наживити гаки на сома?] Черв'яками, живцями, жабами, можна чіпляти шматки м'яса і т. д.* (Остап Вишня); *Маємо на-мір зараз же скласти другий такий альманах, а за ним третій і т. д.* (М. Коцюбинський); *Якщо не буде реформ судів, прокуратури, митниці і так далі, ми втрачимо шанс на іншу Україну* (Е. Згуладзе).

На рівні виразів *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*), які запрограмовані субститувати той або той компонент граматично різнорідних конструкцій, виявлено дію принципу лексико-семантичної вибірконості. Йдеться про конституенти *та ін.* (= *та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і такі інші*), які заступають, по-перше, потенційні однорідні члени речення, представлені лексемами — найменуваннями істот, по-друге, потенційні однотипні частини складного речення, у яких суб'єкту позицію заповнюють лексичні одиниці з цим самим значенням. Іншим субститутам досліджуваної парадигми така селекційність не властива.

У кінці переліку, що вказує на його неповноту, на можливість його продовження, крім розглянутих вище виразів, досить часто функціює незмінюване слово *тощо*: *Питали про життя на волі, про погоду, про врожай, про спортивні змагання тощо і чекали з надзвичайною цікавістю, що ж він скаже* (І. Багрянний); *Це все для дрібного цінного хутряного звіра і такового, що рушницею в цім лісі його не добудеш, як-от колонок, солончай, куніця, хорда (сестра куніці), горностаї тощо* (Остап Вишня); *Стара почала поратися по господарству, догодовувати курей, виганять гусей та вутят до річки, робити місиво для свині тощо* (Г. Хоткевич); *Так от, у степовому селі був ярмарок, на чотири боки куріло, куріли степові розложисті шляхи тощо* (Ю. Яновський). Воно виявляє широкий спектр кореляцій з усіма компонентами парадигми. *Тощо*, як і сполучникові конструкції *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*), заступає різні стосовно формально-граматичної й семантико-синтаксичної будови структури. Аналізований субститут протиставляється своїм субститутам-відповідникам тим, що експліцитно передає безсполучниковий зв'язок, а імпліцитно — сполучниковий, власне, його можна вважати дифузною одиницею, яка інтенційно зорієнтована на реалізацію сполучникового й безсполучникового зв'язку. Конкретний зміст цих зв'язків перебуває в тісній залежності від контексту, саме він детермінує й диференціює їх. Основне призначення «незмінюваного елемента» [7: 49] *тощо* — засвідчувати відкритість сурядного ряду, репрезентованого рівноправними у формально-граматичному і спорідненими у змістовому, логічному відношенні однорідними членами, предикативними частинами складного речення, парцельованими конструкціями. Якщо умовні скорочення і їхні

формальні еквіваленти зі сполучниками *і* (*й*), *та* сигналізують про закритість цього ряду, то незмінювана лексична одиниця *тощо* не запрограмована на якусь лімітативність, вона яскраво заманіфестує граматичну й семантичну необмеженість його. «Кількість складових частин у таких випадках, — справедливо наголошував Арнольд Грищенко, — визначається комунікативними потребами» [8: 116].

Спостережено й ще одну закономірність, пов'язану з уже згадуваною лексико-семантичною селекційністю: для слова *тощо* нетиповим є продовження однорідного ряду, сформованого на базі компонентів — найменувань людей за різними ономасіологічними ознаками, а також інших живих істот, а типовим — або продовження однорідного ряду з конститuentами — назвами неістот, або заступання однотипних предикативних частин складного речення, суб'єкту позицію в яких обіймають семантично різнорідні іменники чи їхні субститути.

В окрему групу об'єднано зосереджені в публіцистично-художній, художній, розмовній сферах синтаксичні конструкції, у яких роль синтаксичного субститута виконують ужиті контактено тотожні *і т. д. і т. д.* (= *і так далі і так далі*), *і т. п. і т. п.* (= *і таке подібне і таке подібне; і тому подібне і тому подібне*, марк.) чи подібні у формальному й почасти семантичному аспектах вирази *і т. д. і т. п.* (= *і так далі і тому подібне; і так далі і таке подібне*). Функційне ядро з-поміж них становлять останні. Тотожні вирази, які утворюють своєрідний суцільний вислів, і повні вирази, що постають як специфічні стійкі вислови, збігаються за своїми функційними властивостями: вони увиразнюють, конкретизують за різними параметрами актуалізовану в реченні або й ширшому контексті думку. Дублюватися можуть як графічні скорочення, так і їхні формальні еквіваленти: — *Пожди, експлуаторшо! Я тобі покажу, як триста літ із нас... і т. д., і т. д.* (Остап Вишня); *Починає лазити [господиня] по підлозі, замітати, підмітати, вискрібати, витирати і т. д. і т. д.* (Леся Українка); *Чудова перспектива: сидіти біля моря й чекати на генія («Невже Україна свого Моїсея» і т. д. і т. д. і т. д. «Не може ж так бути» і т. д. і т. д. і т. д.)* (М. Бажан); *Львівська кухня багата та різноманітна стравами. Якщо взяти «зупки», то це селерові, помідорові, грибні, квасолеві і так далі, і так далі...* (І. Котлобулатова); *[Голова каже: «Судити». — Бригадир наш: «Відпустити. Як ми будем всіх судити, Хто на нас буде робити?»] І так далі, і такі далі, Сидить баба в криміналі* (Українська народна пісня); *Він і член профспілки, він ... і т. д. і т. п.* (М. Хвильовий); *... Я, скажімо, в свої 46 років просто не вірю, що бувають жінки, які лаються, обманюють, продаються і т. д. і т. п.* (В. Стус). *Сторожі, пожежні, конюхи, доярки, свинарки, пастухи, кладовицики, бухгалтери, рахівники, ланкові, загоми, голови, секретарі, председателі, завкадри, міліція, птахівництво, пасічники, емтеєсівці і т. д. і т. п.* (О. Довженко); *[Або ще такі перлини: «Не мотай ниток на...!» (Це вже Андрій чув на власні вуха від Нечаєвої).] «Набивати погони», «робити біфштекс», «женити на шимпанзе» і так далі, й тому подібне до безконечності* (І. Багрянний); *Як ніколи високий відсоток*

зіпсованих протоколів і голосів «проти всіх»... розходження з екзит-полами, проведеними професійними соціологами, як ніколи ...потрібним партіям та кандидатам під тиском місцевих адміністрацій «домальовують» необхідний відсоток...**і так далі, і таке подібне**... (Українська правда).

Відомо, що загальноприйняті умовні графічні скорочення, які використовують після переліків, перед іменами, прізвищами й географічними назвами, при цифрах та покликаннях, обов'язково розшифровуються й вимовляються повністю, а скорочуються лише на письмі. Цікаво, що вирази *і т. д. і т. п.* (= *і так далі і тому подібне; і так далі і таке подібне*) зазвичай у розмовному, а нерідко й у художньому та публіцистичному стилях можуть функціонувати як одиничні (*і теде; і тене*) або як дубльовані (*і теде і тене*) ініціальні утворення, що пережили процес своєрідної лексикалізації. Для них характерною є негативна змістова конотація, висока емоційна напруженість, а ще — орфографічно-пунктуаційна неусталеність (написання їх разом і через дефіс; уживання / неживання в їхньому складі коми): [*Це просто плювок в лице громаді.*] Особливо після того, як мер в Фейсбуці писав, що він категорично проти незаконних будов, стоїть на сторожі громади, буде ветоувати незаконні рішення **і тене** (Інтернет-ресурс); *Я з цим завжди не погоджуюсь, мовляв, що ці люди п'ють через власну ліню, а звідси: похідне почуття нікому не потрібності, загнаності, депресії **і теде*** (М. Брижак); *Мав призначатися [ЛуАЗ 1901 «Геолог»] для силових структур, а особливо для МНС **і теде**. Досить цікава автівка, дизель, шість (!) ведучих колес, амфібія **і теде і тене*** (Інтернет-ресурс); *А в ролі придбача улову виступить представлений Шпачихою наш улюблений геній, наш дорогий висуванець **і теде і тене*** (О. Гончар); [*Недільний форум опозиції нагадував свято правди і щасливого майбутнього.*] *Палкі речі опозиціонерів, заклик до боротьби **і теде і тене*** (П. Паламарчук); *Потім був театральний режисер, не менш успішний, модний, молодий та дуже перспективний художник, який уже в наступному місяці відкриває виставку картин, присвячену її [Мавки] творчості... **і теде, і тене**...* (Дара Корній); — *Знаю, — він людина, така, як ми, нічим не гірша, **і теде, і тене*** (В. Лис); *На перший раз вудки ламаємо, на другий раз руки, ноги **те-де, і те-не*** (А. Кокотюха).

Досліджувані мовні одиниці, побудовані за зразком сурядних словосполучень з парним сполучником *і (й)*, становлять групу специфічних стійких сполук, які зазнали процесу вторинної фразеологізації, одним із формальних свідчень якого є вже згадувані орфографічна та пунктуаційна непослідовності. Для цих одиниць регулярним є входження до складу сурядного ряду, компоненти якого перебувають між собою у відношенні логічної віддаленості або навіть несумісності й цим самим забезпечують стилістичний ефект повідомлюваного, нерідко перетворюються на мовну гру з її стратегічними настановами, які мовець (автор тексту) адресує реципієнтові.

Незмінюване слово *тощо* й усі аналізовані в роботі умовні скорочення та їхні формальні еквіваленти можуть заступати 1) однорідні члени в

простому ускладненому реченні: *Вже коли син після семирічки вчився в агрономічному технікумі і приїжджав додому на канікули, батько, жартома розігруючи відому сцену з «Тараса Бульби», борюкався з ним і всіляко заохочував, жахаючи матір, підіймати важкі колоди, млинові колеса тощо* (В. Козаченко); *Встановився ось який ряд послуху: Рудько — Сірий — Чорний — Рябенький і т. д.* (Олег Ольжич), 2) предикативні частини у складеному реченні: *Я знаю, що він думає: він хоче сказати, що так нечесно, що так комунари не роблять, що це — вакханалія і т. д. і т. п.* (М. Хвильовий); *«...ані слівця про те, куди Ви гадаєте їхати з Рима і де гадаєте провезти літо — чи повернетесь до Парижа за Вашими речами, що роблять Ваші супутники, чи є у Вас ще супутники і т. ін.»* (О. Іваненко) і 3) парцеляти, тобто додані до опорного речення після розділової паузи одна чи кілька інтонаційно-смыслових одиниць, що “разом з першим передають зміст одного висловлення” [15, с. 46], підкреслюють його значущість, актуалізують і посилюють його інформативну місткість, употужнюють експресивність і виразність: *Одначе батьки, видно, мало турбувались його питаннями, а зате журились, як і де дістати грошей? Що можна продати? Як дотягти з хлібом до нового врожаю? Скільки було б карбованців за годовану льоху? Тощо* (У. Самчук); *І стоїть знову сірий біля воза, думає думку волячу, аж доки знову: — Триста! І т. д., і т. д.* (Остап Вишня).

Найтипівішим для слова *тощо* і виразів *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*) є позиція останнього однорідного члена стосовно двох і більше попередніх, ужитих без сполучників або — зрідка — з ними. У цьому разі субститути, маючи специфічну лексико-граматичну репрезентацію, разом з іншими компонентами (іншим компонентом) стають повноправними реалізаторами таких основних принципів однорідності, як об'єднаність сурядним зв'язком, вираження однотипних понять, перебування в однакових синтаксичних відношеннях з одним із членів речення, однофункційність, тобто виконання ідентичної з цими компонентами (цим компонентом) функції головного або другорядного члена простого ускладненого речення: *І вони пішли за клуню, де ростуть кущі агрусу, малини, бозу тощо* (У. Самчук); *На всі голоси дзвеніли стальні тарілки на осях, перегукувався скот з усіх кінців ярмарку ... тощо* (Ю. Яновський); *Це виявилось в турботах і піклуванні, щоб він не застудився, не «перекунався» і т. ін.* (О. Іваненко); */ Хочу залишитися жінкою. / Бути нею найперше, а вже потім художницею, мислячою людиною тощо* (П. Загребельний); *І баба Мокрина була його заступником по нашому двору — збирала на храм гроші, скликала бабів на збори тощо* (В. Нестайко); *Звідти обійшов кілька обійсть і змовив дівчат до соломи, подавання в барабан тощо* (У. Самчук); *Обоє несли на руках багато речей: одіж, килими, білля, постіль і т. ін.* (О. Кобилянська); *Йому «вгорі» видадуть веселкориб'ячу луску: ордени, «путьовки», абонемент на видовища, грошові конверти тощо* (В. Винниченко); *Практику маю — з комсомольцями тощо* (М. Куліш); *Помалу стандартні невинні запитання про соцстан*

тощо перейшли в запитання каверзні, ехидні, з «пасткою» (І. Багрянний); Вони [хроматичні кольори] мають три основні властивості: кольоровий тон — відтінок, який характеризує колір як червоний, жовтий **і т. ін.**, насиченість — ступені вираження кольорового тону і світлість — ознака, що визначає колір як світлий або темний (О. Костянтинова); Відсутність якихось (лексичних, синтаксичних, морфологічних **та ін.**) ознак засвідчує похідність слова (І. Вихованець); А на свята, тобто на Новий рік, на Різдво, на Перше Травня, на Великдень, на День фізкультурника, на храм, на Водохреще **і т. д.** (Книші не пропускали жодного ні церковного, ні нашого, радянського, свята) вони випивали сімейно, удвох (В. Нестайко).

Сурядні ряди з однорідними членами **та ін.** (= **та інше, та інші**), **і (ї)** **ін.** (= **і [ї] інше, і [ї] інші**), **і т. ін.** (= **і таке інше, і такі інші, і под.** (= **і подібне**), **і т. п.** (= **і таке подібне**), **і т. д.** (= **і так далі**), **тощо** мають рідше дво-, частіше багатокомпонентну організацію: Так ось: після виходу «Краси вірності» у нас з Олесем Терентійовичем періодично відбувався якийсь обмін думками про сучасний літературний процес **і т. ін.** (М. Наєнко); Офіцерам видавали коньяк **і таке подібне** (О. Добржанський, В. Старик); Того дивного опоетизованого (Ах, Арсеньєв! Ах, екзотика!) — наївного племені дітей природи, що уже вигибали, як малі діти, від усіх благ чужої колонізації: від алкоголю, люесу **тощо** (І. Багрянний); Ви вже даруйте мені, якщо це не тактовно, нескромно **і т. д.** (О. Сизоненко); ...на вигоні, площі піддукуючи, підкидаючи ліктями, хлопчики силкуються удати із себе шмулів, буланів, кацапів **тощо** (В. Винниченко).

Досліджувані мовні одиниці наділені потенційною спроможністю приєднуватися до однорідних членів різної будови, отже, і потенційно заступати 1) одиничні поширені або непоширені члени речення: Питали про життя на волі, про погоду, про врожай, про спортивні змагання **тощо і** чекали з надзвичайною цікавістю, що ж він скаже (І. Багрянний); Чи закоханий він у неї, цього я не знаю, але вона аж ніяк не заслуговує бути предметом материнського розпачу **і т. ін.** (О. Іваненко); Тоді матимеш щастя (атраксію, нірвану, царство небесне **і т. ін.**) (В. Винниченко); 2) пари поширених або непоширених членів речення: Упродовж ХІХ ст. виникали і літературні дискусії, які стосувалися безпосередньо літературного життя, як-от: полеміка між прихильниками реалістичного міметизму, часто в народницькому розумінні, та модерністами на початку ХХ ст., зокрема між С. Єфремовим та Хоткевичем, між газетою «Рада» та часописом «Рідна хата» **та ін.** (Літературознавчий словник-довідник); У сучасній мовній практиці трапляється різне написання іношомовних власних назв — особових імен і географічних найменувань, напр.: Арістотель і Аристотель, Дідро і Дидро, Сізіф і Сизиф, Тібет і Тибет, Сіракузи і Сиракузи, Сан-Франціско і Сан-Франциско **і под.** (Довідник з культури мови). Virізнені поліфункційні стосовно структури однорідні члени речення можуть супроводжувати узагальнювальні слова, для яких типовою, але не єдино можливою є препозиція: А те, що він назвав «смуга перешкод», то був комплекс різних перешкод: колода, яма з водою, високий паркан, низенька дротяна загорожка, під якою на пузі

пролазити, **тощо** (В. Нестайко); *Але більшість їла що попало: огірки, яблука, груші, сливи, хліб тощо* (О. Довженко); *В Асканії тоді був великий ставок, навіть кілька ставків, де багато було дикого птаства: диких качок, гусей, лебедів і т. ін.* (Остап Вишня); *Зразу так-таки і беретися вчити Джека різних потрібних мисливських штук: іти за ногою, приносити поноску, шукати заховану якусь таку річ і т. д.* (Остап Вишня). Субститут однорідного члена, що завершує однорідний ряд, як і інші конкретно вербалізовані його члени, співвідноситься з узагальнювальним словом як родове / видове, ціле / частина, уточнювальне / уточнюване. Саме ж узагальнювальне слово виражає пояснювальні відношення.

Найважливішою диференційною ознакою ряду однорідних членів простого ускладненого речення із компонентами *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*), **тощо** є його відкритість у плані інформативної наповнюваності. Навіть неповторювані єднальні сполучники *і (й), та*, поєднуючи останній позбавлений конкретної семантики член речення *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*) з попереднім (попередніми), виконують свою основну функцію — указівка на закритість однорідного ряду — лише формально. Конструкції, утворені за зразком субмоделі «однорідний член речення + однорідний член... + [сполучник + однорідний член-субститут]» наближаються своїм семантичним описом до синтаксичних структур, в основі яких лежить субмодель «[сполучник + однорідний член] + [сполучник + однорідний член] + [...] + [сполучник + однорідний член-субститут]».

Уже було наголошено, що вирази *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*) і їхній корелят **тощо** здатні перебирати на себе роль субститутів однотипних предикативних частин складного речення, отже, й ідентифікуватися з цими частинами в плані синтаксичної специфікації. Мовиться передусім про складнопідрядні речення розчленованої та нерозчленованої структури й ті єднальні складносурядні речення відкритої структури, у яких «обмеження виникають лише з точки зору лексичної достатності» [14, с. 306]: *При цьому він почав свої поважні розмови, — куди, мовляв, біжить ця річка, які риби в ній, скільки років, де живуть лебеді, що ми живемо в Росії тощо* (У. Самчук); *Перечислялося всі заслуги того орденоносного тов. Медвина — «ветерана ВЧК — ОГПУ — НКВД, славного і доблесного чекіста», що в боротьбі з ворогами не знав пощади і жалості і що рука в нього не дрижала ніколи... і т. д.* (І. Багрянний); *Але могло також статися, що ті Домбровські попереверталися просто з Дубровських, як Церпцікі з Терпецьких, Жевускі з Ревуцьких, Яжемовські з Яремовських, Махцевічи з Махтеевичів і т. д., а Радзівілли зі звичайних собі українсько-білоруських Рабоволів* (Г. Журба); *Він мав повідомити, які в них плани, скільки зброї тощо* (М. Куліш).

Стосовно слова *тощо*, то цілком імовірним є припущення, що воно спроможне заступати невербалізовану предикативну частину безсполучникового складного речення, пор.: *А римувати по-українському особливо важко: рим не так багато, на анонси не кожен відважиться і т. д.* (В. Стус). → *А римувати по-українському особливо важко: рим не так багато, на анонси не кожен відважиться тощо.* Субститутивні предикативні частини складного речення вступають у відношення структурно-семантичної рівнозначності з попередніми предикативними частинами і «як частини цілого перебувають в однаковому відношенні до цього цілого» [8: 120].

Субститутивні властивості однорідних членів простого ускладненого речення, предикативних частин складного речення поширюються також на парцеляти, які диференціюють на два типи: 1) ті, що конкретизують один із членів базової частини, і 2) ті, які декодують усю базову частину: — *Та в Хосівці самі жаби! Коли вже їхати, щоб з качками бути, так тільки на Яготин. От там качви... І т. д., і т. п.* (Остап Вишня); *Пошлю і попрошу подати якийсь знак, бо так далі жити не можна. І так далі, і тому подібне ...* (О. Довженко).

Складною є не лише проблема синтаксичної специфікації, а й частиномовного статусу виразів *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*) і незмінюваного слова *тощо*. У цьому контексті важливо закцентувати увагу на тому, що немає підстав розмежовувати або протиставляти за якими-небудь критеріями умовні позначення слів, словосполучень і їхні нескорочені еквіваленти. Що ж до граматичної кваліфікації аналізованих мовних одиниць, то в науковій літературі не існує єдиного погляду. Лексикографічні джерела «здебільшого зазначають незмінюваність цих слів, не вказуючи на їх частиномовну належність» [7: 48], а тим паче на їхню синтаксичну роль [13: II: 209; IV: 8; VII: 735; X: 18].

На нашу думку, першою операцією алгоритму розв'язання порушеної проблеми є ідентифікування умовних скорочень і їхніх формальних еквівалентів — субститутів однорідних членів простого ускладненого речення, предикативних частин складного речення, парцелятів — як фразеологізованих одиниць, об'єднаних такими структурними субмоделями: «сполучник сурядності + субстантивований займенниковий прикметник» (*та ін.* [= *та інше, та інші*], *і [й] ін.* [= *і [й] інше, і [й] інші*]), «сполучник сурядності + субстантивований власне-прикметник» (*і под.* [= *і подібне*]), «сполучник сурядності + займенниковий прикметник + субстантивований займенниковий прикметник» (*і т. ін.* [= *і таке інше, і такі інші*]), «сполучник сурядності + займенниковий прикметник + субстантивований власне-прикметник» (*і т. п.* [= *і таке подібне*]), «сполучник сурядності + субстантивований займенниковий прикметник + субстантивований власне-прикметник» (*і т. под.* [= *і тому подібне*], *марк.*), «сполучник сурядності + займенниковий прислівник + власне-прислівник» (*і т. д.* [= *і так далі*]). Друга важлива операція алгоритму — визнання

того, що утворені за зразком структурних моделей «сполучник *i (й) (та)* + повнозначне слово», «сполучник *i (й)* + повнозначне слово + повнозначне слово», конкретними репрезентантами яких є подані вище суб-моделі, фразеологічні вислови номінативного типу здебільшого опосередковано співвідносяться з тією або тією частиною мови, і відбувається це не за формально-граматичними ознаками їхнього стрижневого компонента, а на підставі характеру зв'язку їхньої семантики із планом змісту лексем певної частини мови. Формування фразеологічного значення, переконує О.І. Молотков, — це «не просто процес десемантизації слів, що становлять словосполуку, а утворення ... особливої одиниці мови з її специфічними властивостями» [17: 9]. Нарешті, важливо зважати ще й на таку операцію алгоритму, як орієнтування на іманентні функції конкретної частини мови.

Фразеологізми *та ін.* (= *та інше, та інші*), *i (й) ін.* (= *i [й] інше, i [й] інші*), *i т. ін.* (= *i таке інше, i такі інші*), *i под.* (= *i подібне*), *i т. п.* (= *i таке подібне*), *i т. д.* (= *i так далі*) за лексико-денотативним значенням, способом конкретно реалізованої семантики, яка частково мотивується їхнім конституентним ресурсом, і типом іманентних функцій (узагальнено-вказівна, субститутивна) співвідносяться із займенниковими словами, а як конкретніше, то із прономінативними субстантивами (*та ін.* [= *та інше, та інші*], *i (й) ін.* [= *i (й) інше, i (й) інші*], *i т. ін.* [= *i таке інше, i такі інші*], *i под.* [= *i подібне*], *i т. п.* [= *i таке подібне*]) і прономінативними адвербіативами (*i т. д.* [= *i так далі*]). Своєрідність перших полягає в тому, що вони, на відміну від власне-іменників, які безпосередньо номінують предмети позамовної дійсності, «лиш опосередковано позначають предмети, пов'язуючись із конкретною ситуацією», тобто «конкретної назви предмета не містять і вказують на певні предмети лише в конкретній ситуації», а «поза контекстом або ситуацією абсолютно не зрозумілі мовцеві або слухачеві», позаяк передають «тільки загальну (категоріальну) граматичну інформацію... вказують на предмети взагалі, або точніше кажучи, спеціалізовані на вираженні предметності». Окремішність других визначає те, що вони «поза контекстом ... дають тільки загальну (категоріальну) граматичну інформацію», лише опосередковано номінують ознаку ознаки, пов'язуючись із конкретною ситуацією, «з конкретним їх мовленнєвим характером у висловлюванні», тобто «не містять конкретної ознаки і потенційно можуть стосуватися багатьох власне-прислівникових компонентів» [3: 195], семантичний зміст яких становить те, що вони безпосередньо вказують на ознаку ознаки.

Такі різномірні критерії частиномовного ідентифікування, як ономазіологічна сутність, лексико-денотативний і власне семантичний універсалізм, узагальнена дійсничність і субститутивність, тобто потенційна здатність заступати собою різні синтаксичні позиції на рівні простого ускладненого, складного речення й за їхніми межами, можуть слугувати підставою для зарахування до розряду прономінативів незмінюваного слова *тощо*. Василь Ожоган кваліфікував «елементи» на зразок *та ін.*

(= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*), а також «незмінюваний компонент» *тощо* як контамінанти зі значенням займенникових і незмінних слів, особливість яких полягає в тому, що «вони тісно пов'язані з категорією неозначеності» [7: 48–49]. За своєю природою розглядувані в пропонованому дослідженні фразеологізовані вирази і справді є контамінованими утвореннями, які лише вказують на щось, когось, узагальнено називають щось, когось, тобто утворюють особливу систему субститутів, що виявляють спільність із займенниками, зокрема займенниковими іменниками (*та ін.* [= *та інше, та інші*], *і (й) ін.* [= *і (й) інше, і (й) інші*], *і т. ін.* [= *і таке інше, і такі інші*], *і под.* [= *і подібне*], *і т. п.* [= *і таке подібне*]) та займенниковими прислівниками (*і т. д.* [= *і так далі*]). Найвищим же ступенем узагальнення, тобто узагальненої вказівності, найширшою субститутивністю наділене незмінюване граматично поліфункційне слово *тощо*, позаяк воно інтегрує у своїй лексико-денотативній структурі узагальнену предметність й узагальнену ознаку ознаки, конкретизувати й увиразнити які може лише контекст.

Синтаксична зона займенникових фразеологізмів *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*) і їхнього універсального відповідника — незмінюваного займенникового слова *тощо* — охоплює, по-перше, просте речення, у якому вони виконують функцію самостійного однорідного члена, по-друге, складне речення, у якому їм відведено роль специфічно вербалізованої предикативної частини, що виявляє прямолінійний зв'язок із попередніми частинами не лише на формально-граматичному й семантико-синтаксичному зрізі, а й на рівні предикативності, по-третє, пов'язані з комунікативною будовою речення парцеляти, репрезентовані у вигляді таких одиниць, як відносно самостійний член речення, відносно самостійна предикативна частина речення. Вони є органічним компонентом простого або складного речення, утвореного «при його членуванні на декілька висловлень у зв'язку з певною комунікативною ідеєю» і винесеного «за межу синтаксичної структури — речення» [6: 526]. На наш погляд, не обґрунтованим є твердження, згідно з яким «слова *та інші* розглядаються як однорідні» члени, а «слова *і (й) т. д.* (і так далі), *і (й) т. ін.* (і таке інше) не вважаються однорідними членами» [1: 123]¹. За формально-синтаксичними і семантико-синтаксичними ознаками та морфологічними показниками вони не різняться між собою, що дає право тлумачити компоненти розглядуваної у статті парадигми як постпозитивні однорідні члени, приєднані сурядним зв'язком до попереднього

¹ У наступному виданні «Довідника з українського правопису» цього коментарю немає [2: 114–116].

однорідного члена (попередніх однорідних членів) простого ускладненого речення.

Потенційну синтаксичну роль займенникового слова *тощо*, прономінативних фразеологізмів *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*) засвідчує й те, що вони можуть переходити до розряду інших частин мови, зокрема субстантивуватися й перебирати на себе синтаксичні функції іменника. Пор. у цьому контексті пов'язані логічно завершеною епістолярною ситуацією «лист (адресант) — відповідь на лист (адресат)» приклади: *Упередз'їздівському № ми хочемо дати коротенькі виступи (1 стор. на маш.) письменників про їхні думки, плани і т. д.* (З листа В. Бережного до О. Гончара) і *З твого «і т. д.» важко було зрозуміти, чого саме хоче* [журнал] «Україна» (З листа-відповіді О. Гончара В. Бережному).

Отже, аналізованим у статті субститутам *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*) і незмінюваному слову *тощо*, яке є їхнім найрегулярнішим функційним відповідником, властиві своєрідні граматичні та семантичні закономірності. Інтегрує ці мовні одиниці те, що вони, по-перше, вживаються в кінці переліку чогонебудь, тобто завжди займають постпозицію, по-друге, вказують на неповноту того, про що йшлося, на гіпотетичну можливість його продовження, по-третє, дублюють синтаксичну поведінку тих компонентів (членів речення, предикативних частин складного речення, парцельованих одиниць), з якими перебувають у відношенні формально-синтаксичної, семантико-синтаксичної, комунікативної рівнозначності, по-четверте, експлікують узагальнено-вказівну семантику, по-п'яте, за частиномовним статусом співвідносяться з неоднорідними стосовно значення прономінативними словами — займенниковими іменниками та займенниковими прислівниками.

P.S. 1. Лінгводидактичний коментар

Синтаксичний розбір речення передбачає обов'язковий аналіз кожного повнозначного слова або сполуки слів як його компонента з притаманними йому формально-синтаксичними та семантико-синтаксичними функціями й морфологічними характеристиками. За рамками синтаксичного розбору, зрозуміло, і за межами речення не можуть залишатися вирази *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*) і незмінюване слову *тощо*. Їх варто кваліфікувати (отже, і графічно ідентифікувати) як потенційні специфічно морфологізовані однорідні головні чи другорядні члени простого ускладненого речення, приєднані сурядним зв'язком до попереднього однорідного члена (попередніх однорідних членів), або як потенційні специфічно вербалізовані предикативні частини складного речення, приєднані сурядним

зв'язком до попередньої однотипної з ними предикативної частини (передніх однотипних із ними предикативних частин).

P.S. 2. Пунктуаційний коментар

Потребують уніфікування й деякі пунктуаційні моменти, що стосуються вживання / невживання коми перед виразами *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*), *і т. д. і т. д.* (*і так далі і так далі*), *і т. п. і т. п.* (*і таке подібне і таке подібне*), *і т.д. і т. п.* (*і теде і теде, і так далі і тому подібне, і так далі і таке подібне*):

1. Якщо після однорідних членів речення, з'єднаних повторюваним сполучником **і (й)**, ідуть вирази *та ін.* (= *та інше, та інші*), *і (й) ін.* (= *і [й] інше, і [й] інші*), *і т. ін.* (= *і таке інше, і такі інші*), *і под.* (= *і подібне*), *і т. п.* (= *і таке подібне*), *і т. д.* (= *і так далі*), то вони теж розглядаються як однорідні й перед ними ставиться кома: *У столі він акуратно склав і підручники, і зошити, і альбоми, й т. ін.*; *Хлопець охоче займався спортом, захоплювався літературою і фізичної праці не цурався, і для духовної справи знаходив час, і т. д.* Пор.: *На недільник прийшли і Захарченко, і Левенко, і Ящук, і інші* [1: 123].

2. Кома не ставиться між двома однорідними членами речення, з'єднаними повторюваним сполучником **і**, що утворюють один суцільний або стійкий вираз: *і т. д. і т. д.* (*і так далі і так далі*), *і т. п. і т. п.* (*і таке подібне і таке подібне*), *і т.д. і т. п.* (*і теде і теде, і так далі і тому подібне, і так далі і таке подібне*) [1: 122–124; 2: 114–116; 16: 135–136].

1. Бурячок А.А. Довідник з українського правопису / А.А. Бурячок, Л.С. Паламарчук, В.М. Русанівський, Н.І. Тоцька. — 2-ге вид., випр. й доп. — К. : Рад. школа, 1973. — 280 с.
2. Бурячок А. Довідник з українського правопису / А.А. Бурячок, Л.С. Паламарчук, В.М. Русанівський, Н.І. Тоцька. — 3-тє вид., випр. й доп. — К. : Рад. школа, 1984. — 280 с.
3. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті: монографія / І.Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1988. — 256 с.
4. Горденська К. Граматичний словник української мови: сполучники / Катерина Горденська. — К. — Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. — 340 с.
5. Грищенко П. «Та ін.»: (нотатка до розлогї теми) // Культура слова : науково-популярне видання / Нац. акад. наук України, Ін-т української мови. — К. : ВД Дмитра Бураго, 2010. — Вип. 72. — С. 101–106.
6. Загнітко А. Теоретична грамати́ка української мови: синтаксис : монографія / Анатолій Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
7. Ожоган В. Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови : монографія. — К., 1997. — 231 с.
8. Синтаксична концепція Арнольда Грищенка: вибране / упоряд.: І.В. Дудко, Ю.С. Макарець; ред. М.І. Степаненко. — К., 2011. — 436 с.
9. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі: загальні вимоги та правила : ДСТУ 3582-97 від 4 лип. 1997 р. № 391. — К. : Гостандарт України, 1998. — 25 с.
10. Слинько І.І. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навчальний посібник / І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська. — К. : Вища шк., 1994. — 670 с.
11. Словарь сокращений русского языка: около 17700 сокращений / Д.И. Алексеев, И.Г. Гозман, Г.В. Сахаров ; под ред. Д.И. Алексеева. — 3-е изд., с прил. новых сокращений. — М. : Рус. яз., 1983. — 487 с.

12. Словник скорочень в українській мові / уклад.: Н.Д. Гула та ін.; ред.-упоряд. В.В. Жайворонок, М.М. Фашенко; за ред. Л.С. Паламарчука. — К. : Вища шк., 1988. — 512 с.
13. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол.: І.К. Білодід (голова) та ін. — К. : Наук. думка, 1970–1980. — Т. II. — 1971. — 550 с.; Т. IV. — 1973. — 839 с.; Т. VII. — 1975. — 832 с.; Т. X. — 1979. — 658 с.
14. Сучасна українська мова : підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; за ред. О.Д. Пономарева. — К. : Либідь, 1997. — 400 с.
15. Українська мова : енциклопедія / редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. — 824 с.
16. Український правопис / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. — 3-тє вид., випр. й доп. — К. : Наук. думка, 1990. — 240 с.
17. Фразеологический словарь русского языка / под ред. А.И. Молоткова. — М. : Сов. Энциклопедия, 1968. — 544 с.

Статтю отримано 31.08.2016

Mykola Stepanenko

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava

«ET AL.», «AND SO ON. AL.» ...

(a grammar comment to a broad theme)

The article is devoted to the analysis of grammatical expressions which are actively used in modern Ukrainian language as so on. (Etc., etc.), et al., other (And (also) the other, and (s), etc.), and others, and the like and an unchangeable word and so on : syntax zone (simple complicated sentence, complex sentence, parcellé constructions), syntactic functions (main, a minor members of the simple sentence, predicative part of a complex sentence, relatively independent communicative item) of the language units were analyzed, their lexical-semantic, phraseological structures, parts of speech affiliation, substitute properties, the amplitude of system correlative relationships, lexical-semantic selection were determined.

Keywords: *expressions and so on (Etc., etc.), and others, the others, and so on, et al., (And so on, and such others), and the like, an unchangeable word etc. substitutes; similar members of the sentence; predicative parts of a complex sentence; parcellé units; pronominal units, pronoun word; pronoun nouns; pronoun adverbs.*

Мовна мозаїка

ЗАКОНОПРОЕКТ... — НЕ ДАНИЙ

21 вересня 2016 р. депутати Верховної Ради обговорювали законопроект Державного бюджету України на 2017 рік. Висловлюючи слушні зауваження та важливі доповнення до цього проекту, вони помилково означували його дієприкметником *даний*: *даний законопроект, даний бюджет, у даному проекті бюджету, потрібно внести зміни до даного проекту бюджету* та ін. Як відомо, *даний* має значення «який хтось дав», пор. у Т.Г. Шевченка: *По якому правдивому, Святому закону І землю, всім даною, І сердешним людом Торгуєте?*

Законопроект Державного бюджету України на 2017 рік уряд подав до Верховної Ради для обговорення, тому правильно вживати: *Поданий законопроект Державного бюджету...; У поданому законопроекті Державного бюджету...; Запропонований законопроект Державного бюджету України на 2017 рік потребує доопрацювання...; Цей законопроект Державного бюджету України...; У цьому проекті бюджету...* та ін.

Катерина Городенська